

Verslag van de excursie door de Biesbosch, op 24 april 2004
onder leiding van Wolter en Loes.

Wolter Bomert

Voorjaar 2004 was de aandacht van de werkgroep o.m. gericht op de Biesbosch. Op de contactdag te Renkum op 20 maart was er een inleiding over en op 24 april was de excursie er heen. Van beide uitingen hierna een verslag.

Wat onze werkgroep in de eerste plaats ter zake interesseert, is de Geologie en het Landschap van dit gebied. Wat de geologie betreft: de vorming in het Holoceen valt in grote lijnen samen met die van de Hollanden en Westelijk Nederland, waaraan door de werkgroep al meerdere keren aandacht is besteed. Aan het einde van de laatste ijstijd, het Weichseliën, lag de Noordzee nagenoeg droog. De grote rivieren hadden er uitgebreide afzettingen neergelegd die in de Kwartair-geologie als formaties worden aangeduid.

Zo'n 12000 jaar BP trad er een klimatologische opwarming van de aarde op met afsmelting van de enorme ijskap op het noordelijk halfrond, met als gevolg een snelle zeespiegelstijging. Op de Noordzee kregen de wind en het getijde vrij spel. Daardoor ontstond er een strandwal met duinvorming ongeveer parallel aan de huidige Vlaamse en Nederlandse kust. Achter deze strandwal ontstond verzoeting en veenvorming op de Pleistocene ondergrond, het z.g.n. basisveen. Bij doorgaande stijging van de zeespiegel ontstonden er doorbraken van de strandwal en er werd een waddegebied gevormd met kleiafzettingen. Daar overheen ontstond een enorm veendek, het z.g.n. Hollandveen. Dit was aanvankelijk laagveen, ontstaan uit broekbos en riet. Later was dit veen zover boven de grondwaterstand uitgegroeid dat er veenmosveen, hoogveen dus, kon ontstaan.

Dit is in korte trekken de geologische geschiedenis van westelijk Nederland inclusief het gebied van de latere Biesbosch die ook in zeer belangrijke mate is gevormd door rivierafzettingen van de rivieren uit het achterland.

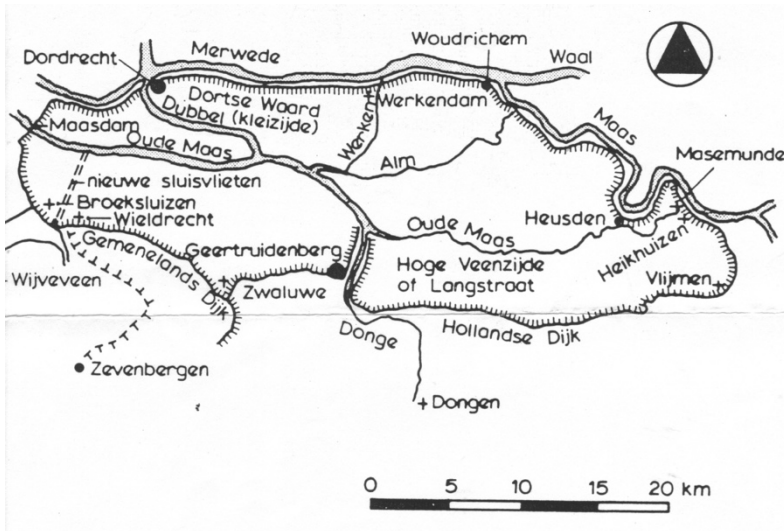
Het Landschap **van** destijds kunnen we ons voorstellen als een enorme riviervlakte met meanderende rivieren, oeverwallen, rivierduinen, broekbossen en rietvelden.

In het Neolithicum is het gebied bevolkt door jagers/verzamelaars van de Vlaardingencultuur.

Hiervan zijn op meerdere plaatsen langs de benedenlopen van de rivieren in Westelijk Nederland sporen gevonden. Van lieverlee werd het gebied door verdergaande sedimentatie zodanig opgehoogd dat het ook zonder bedijking min of meer bewoonbaar werd. Door de meer noordelijk gerichte hoofdstroom van de Rijn in de Romeinse tijd was de Maas in de vroege middeleeuwen de belangrijkste rivier in het gebied van de huidige Biesbosch die als regenrivier een sterk wisselende waterafvoer zal hebben vertoond.

Tussen het jaar 1000 en 1200 AD moet de bedijking ter hand zijn genomen en ontstond ter plaatse de Grote- of Zuid-Hollandse Waard, een vruchtbaar gebied met vele dorpen en kastelen.

Deze grote waard werd in het zuiden begrensd door het Brabantse terras; in het oosten door de tegenwoordig afgedamde Maas; in het noorden door de Merwede en in het westen door het getijdengebied van de Maasmond en het Haringvliet. Op topografische kaarten kan men nog verscheiden relictten van de begrenzing terug vinden, b.v. ten westen van 's Hertogenbosch bij Hedikhuizen en het Oude Maasje, het dijkenstelsel van Strijen en Maasdam. De uitwatering van de Grote Waard was bij Maasdam en bij Broek dat bij Moerdijk heeft gelegen. De steden Dordrecht en Geertruidenberg evenals de regionale feodale heersers deelden ter plaatse de lakens uit. Rond 1400 werd het bestuur beheerst door wanbeheer ten gevolge van de Hoekse en Kabeljauwse twisten, die weer te maken hadden met erfopvolging en machtspolitiek, evenals met sociale wantoestanden.

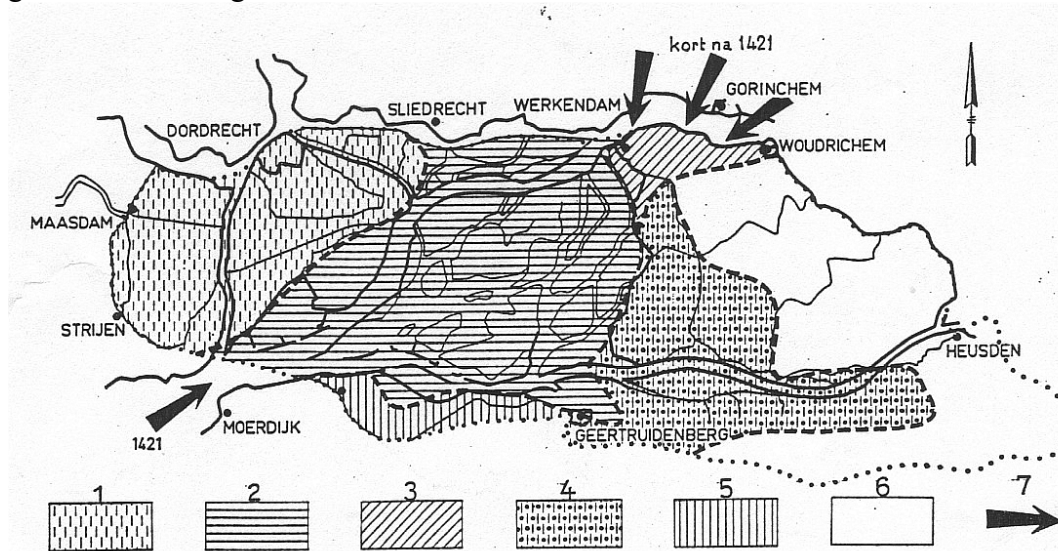

De geschiedenis

Van 17 op 18 november 1421 brak tijdens een stormvloed de dijk door bij Broek in het z.w. van de Grote Waard. Waarschijnlijk zijn er 10 dorpen met hoeven en kastelen verloren gegaan, maar in de overleveringen is de omvang van de ramp toch sterk overdreven. Latere onderzoekers hebben de gevolgen ervan gerelativeerd. Maar een of twee jaar later was er weer een noodlottige overstroming, nu tengevolge van dijkdoorbraken bij

Woudrichem en Werkendam waarbij het rivierwater van oost naar west door de waard kon stromen. Voor deze rampspoed zijn een aantal oorzaken aan te wijzen:

- Een doorgaande relatieve stijging van de zeespiegel.
- Een relatieve bodemdaling door inklinking van de veenbodem, mede als gevolg van de ontwatering van de polder.
- De zoutwinning door moertering (veendelving) ook kort bij de dijken, met de bedoeling zout te winnen door het veen te verbranden.
- De politieke instabiliteit; Dordrecht was Kabeljauws en Geertruidenberg was Hoeks met gevolg veel gevechtshandelingen.

Het gebied van de voormalige Zuid-Hollandse Waard ingedeeld naar morfogenetisch belangrijke gebieden

1. Wantij of westelijk aanwasgebied	5. Zuidelijk aanwasgebied
2. Centraal geulenopwas- of deltagebied	6. Niet door transgressie aangetast gebied
3. Oostelijk geulengebied	7. Inbraken
4. Oostelijk aanwasgebied	

Honderden jaren heeft het gebied open gelegen voor het overstromingswater. In het westen drong de zee op via de zeegaten, in het oosten zorgde de samenloop van Maas en Waal die voor veel opstuwing in de Merwede. Om de dijk van de Alblasserwaard voor doorbraak te behoeden liet men het hoge rivierwater via een aantal killen overlopen naar de Biesbosch. Maar het overstromingswater zorgde ook weer voor aanwas.

Verslag overgenomen uit Nieuwsbrief 37 (2004)
KNNV Werkgroep Geologie & Landschap

Van lieverlee probeerde men de zaak weer onder controle te krijgen. Het land van Heusden en Altena werd aan de westzijde bedijkt. De aanwas door opslibbing werd ingepolderd. In 1860 werd de Nieuwe Merwede aangelegd die de Biesbosch diagonaal in tweeën deelde en bedoeld was voor afvoer van het overtollige Maas- en Waalwater en voor de scheepvaart op Antwerpen.

In 1904 werd de Bergse Maas aangelegd en werd de Maas bij Andel afgedamd. Na de oorlog, in de vijftiger jaren van de 20ste eeuw, was het de vraag wat te doen met de Biesbosch, die zich ontwikkelde tot een uniek zoetwater getijdengebied. Vanuit verschillende belangen werd het gebied bedreigd. De landbouw wilde inpolderen, vanuit Dordrecht rukte de bebouwing op, langs de Merwede industrie en havenaanleg en ook de recreatie nam gaandeweg toe.

De watersnoodramp van 1953 (met min of meer vergelijkbare oorzaken als in 1421) bracht een ingrijpende ommekeer in de waterbeheersing door de Deltawerken. Met de afsluiting van de zeegaten viel het getijde voor een belangrijk deel weg. De griendcultuur en aanverwante activiteiten met riet en biezen liep terug.

Enige grote polders werden ingericht als spaarbekken voor de drinkwatervoorziening. De waterrecreatie nam meer en meer toe.

In 1994 kreeg het gebied de status van Nationaal Park waarmee het voor verdere teloorgang werd behoed.

Het beheer is thans gericht op versterking van de natuurwaarden. Als in de nabije toekomst er via de Haringvlietsluizen meer getijde werking zal worden toegelaten kan de dynamiek worden vergroot. Enige polders werden al aan de natuur terug gegeven.

Tijdens de excursie op 24 april 2004 hebben we hiervan al kennis kunnen nemen.

Met begeleiding van een gids van SBB, de Heer van de Neut, gingen we met de fluisterboot "Sterling" op zonne-energie naar de "Ruigten bezuiden de Pereboom". Dit is een voormalige landbouwpolder waaruit klei is gewonnen voor dijkverzwaringen en thans onder water met geringe diepte is gezet.

Daar werden we aan land gezet en maakten we een tocht over de kade van de polder. Daar hadden we een prachtig overzicht over een uitgestrekt gebied met "nieuwe natuur", met unieke vogelwaarnemingen. We zagen lepelaars, kluten, een bruine kiekendief die door kluten werd verjaagd, kieviten en grutto's. Ook tijdens de vaartocht waren we omringd door vogelgezang: enkelen zagen een ijsvogel en de groene specht werd gehoord. Op verscheiden plaatsen zagen we sporen van bevers. Opeens dook een bever naast de boot te water. Verder waren de dotterbloemen volop in bloei. In de Biesbosch betreft dit een speciale ondersoort, de Spindotter. Deze is aangepast aan wisselende waterstanden door vorming van langere stelen met knopen die bij droogvallen weer uit kunnen gaan lopen. Tijdens de vaartocht vertelde onze gids over het beheer van het gebied, dat toch wel onder recreatiedruk staat en waar de verruiging toeslaat.

Na een lunchpauze in het mooie bezoekerscentrum gingen we nog naar de nabij gelegen Volkssterrenwacht "Mercurius". Daar kregen we een rondleiding met als onderwerp meteorieten. Deze sterrenwacht heeft een grote verzameling meteorieten uit de hele wereld in huis. Voorts een interessante expositie over alles wat met astronomie te maken heeft. Ook voor een privé-bezoek een aanrader. Aan het eind van de middag werd de excursie op het terrasje van de sterrenwacht besloten met een woord van dank aan Loes en Wolter die deze uiting hadden voorbereid.

Illustraties uit: "De BIESBOSCH land van het levende water". Uitgave Thieme & Cie N.V. Zutphen MCMLXI.